

čana k citlivým slovensko-maďarským vztahům zaznamenala stať I. Gabala (*Slovensko-maďarské vztahy a problém maďarské menšiny v SR z hlediska hodnocení české veřejnosti*, 225–228).

O menšinách v zemích EU stručnou informaci podal Ferdinand Kinsky (*Etnické menšiny v zemích EU*, 229–240). Pro českého čtenáře jsou přínosné zejména pasáže o úloze EU při ochraně etnických práv menšin.

Samostatnou část práce tvoří analýza konfliktu v Bosně a Hercegovině, konfliktu, který v době dokončování publikace stál v popředí zájmu o balkánský prostor i u české veřejnosti. Eduard Gombár (*Historické pozadí etnických konfliktů v Bosně*, 241–254) a Filip Tesař (*Ozbrojený konflikt na území Bosny a Hercegoviny po rozpadu SFRJ*, 255–332) zpřístupnili českému čtenáři základní pohled na kořeny etnických napětí v tomto etnicky smíšeném prostoru, pokusili se ho orientovat ve východiscích střetů, které propukly v posledním desetiletí 20. století a pokusili se ho seznámit s průběhem následných otevřených válečných konfliktů. Učinili tak ovšem z pohledu historika a politického zpravodajce, tedy s důrazem na historické a politické souvislosti. Jejich výklad nesporně inspirativně doplňuje stať Jany Hybáškové (*Role islámu ve válečném konfliktu v Bosně a Hercegovině a v současném stavu poválečné obnovy Bosny a Hercegoviny*, 333–340).

Autorský tým, který se podjal úkolu ve výkladové komplexnosti informovat širší čtenářskou veřejnost o postavení a pohybu etnických menšin ve střední Evropě, práci koncipoval jako historický úvod do vývoje právního, společenského a kulturního postavení etnických menšin v jednotlivých středoevropských státech, v hranicích, v nichž se konstituovaly v roce 1918. Historici,

politologové, sociologové a etnologové, kteří se na formulaci podíleli, přistoupili k problému s maximální snahou o objektivní nadhled. Odborná specializace autorského týmu přinesla na jedné straně rozveření pohledů a rozptýl v pochopení priorit v instruktivně koncipovaném výkladu (zjevně více ve výkladech situace v jednotlivých státech střední Evropy). Na druhé straně dovolila ukázat různost přístupů, akcentaci rozdílných tematických okruhů, aspektů a výkladových souvislostí v pojetí představitelů jednotlivých vědních disciplín. Čtenář se tedy seznámí nejen se základními fakty a s pozicí autorů k jejich dobové společenské determinaci, ale i s různými přístupy ke studiu menšin ve střední Evropě. Studiu, kterému se čeští etnologové intenzivně věnují od 70. let 20. století.

Publikace je základním přehledem současných, transparentně zviditelňovaných problémů etnických menšin v prostoru střední Evropy. V obrysu seznamuje i s problémy, které vyvolaly a provázely etnické střety v Bosně a Hercegovině. Z obou důvodů je vítána.

Mirjam Moravcová

Helena Nosková: **Návrat Čechů z Volyně. Naděje a skutečnost let 1945–1954.**

Ústav pro soudobé dějiny AV, Praha 1999, 164 s.

Volyňští Češi jsou pojmem. Nikdy neztratili vazbu s vlastí. Opakovaně vystupovali na scénu, aby reagovali na dějinný vývoj českého národa. Nepřekvapí proto, že si právě tato zahraniční, resp. reemigrační skupina trvale získává pozornost etnografů a historiků.

Svědectví, že volynští Češi se cítili být součástí národa, že jim ležel na srdci osud vlasti, že měli zájem rekonstituovat své postavení v rámci národa, přináší kniha Heleny Noskové: *Návrat Čechů z Volyně. Naděje a skutečnost let 1945–1954*, která vyšla v Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR. Jak lze z názvu a podtitulu monografie vyčíst, autorka se věnuje období reemigrace volyňských Čechů do Československa po druhé světové válce a prvním letům jejich života v staronové vlasti. Tentokrát však v popředí zájmu nestojí otázky adaptace a integrace této reemigrační skupiny v rámci novoosídlenického pohraničí. Helena Nosková nyní vyzdvihla svoji profesi historika. Zaměřila se na politické souvislosti reemigrace z Volyně. Analýzu postavila na bohatém archivním materiálu: z fondů z Archivu Ministerstva zahraničních věcí ČR, z Archivu ministerstva vnitra ČR, z Vojenského historického archivu, ze Státního ústředního archivu (fondy Ministerstva sociální péče, Úřadu předsednictva vlády, ministerstva vnitra – Nová registratura, archivu ÚV KSČ), z Archivu Federálního shromáždění ČSFR, z fondů Osídlovacího výboru ÚNS, Sociálně politického výboru ÚSN a Zahraničního výboru ÚSN, a částečně i z Archivu ministerstva zemědělství.

Monografie *Návrat Čechů z Volyně* tedy vrací čtenáře do let po druhé světové válce, do doby zvratu demokratického Československa ve stát jedné strany. Pro popisovaná léta bylo typické bourání starých žebříčků hodnot. Byly určeny nové priority bez ohledu na předchozí status quo, při jejichž obhajobě zaznívala účelová až demagogická reinterpretační skutečnosti. Toto nové politické směřování uvedlo skupinu volyňských Čechů do paradoxní situace. Přícházeli

s Rudou armádou, ale byli pokládáni za představitele reakce. Příkladem jejich až absurdního postavení v Československu v polovině 20. století pak v mnohém ohledu překračoval rámeček této reemigrační skupiny a stal se zrcadlem politických, ale i ne/mravních postojů lidí té doby v pohraničí českých zemí a ve stranických aparátech. V kostce by se dal osud volyňských Čechů shrnout slovy: *morální závazek překrylý závist a nevděk, pokrytectví, perzekuce.*

Morální závazek: V roce 1945 osvobodili volynští Češi, vojáci armády gen. Svobody, Československo. Nasadili svůj život, aby pomohli osvobodit český, tedy i jejich národ. I politicko-ekonomické souvislosti Sovětského svazu, pod jehož moc se v roce 1939 dostaly již všechny obce s českým obyvatelstvem na Volyni, je vedly k rozhodnutí vrátit se do vlasti. Jejich zájmem nebylo vyinkasovat za vojenské zásluhy tučné prebendy. Chtěli zakoupit usedlosti ve vysídlených obcích pohraničí českých zemí. A jak hlásali v memorandech svých zastřešujících organizací, chtěli se asimilovat – splynout s domácím obyvatelstvem. Jak byla tato představa konstruována, zůstává otázkou.

Demokratické síly podporovaly tento zájem jak z ekonomických, tak politických důvodů. Z hlediska ideologického viděly ve vojácích Svobodovy armády hrdiny. Ovšem také uvědomělé češství volyňských Čechů odpovídalo jejich koncepci soudržnosti českého národa. Přiznaly tedy volyňským Čechům morální nárok vrátit se do vlasti. Dlouhé dva roky jim trvala diplomatická jednání se sovětskou stranou, jednání, která několikrát svými intervencemi podpořil gen. Svoboda, jejich frontový druh.

Závist a nevděk: Ve vyjednávání o transferu českého obyvatelstva z Volyně se

překvapivě neúčastnila KSČ. Představitelé této strany nevěřili v realizaci přesídlení Čechů z Volyně. A jak vyplývá z výkladu Heleny Noskové, ani věřit nechtěli. Přítomnost volyňských Čechů byla pro KSČ dvojím problémem. Její politika mohla být ohrožena jak informacemi o každodenní realitě v Sovětském svazu, tak jinou strategií při rozdělování bohatých zemědělských usedlostí v pohraničí, která preferovala právě volyňské Čechy. Apel morální a národnostní vytláčovala ideologie sociální pomoci a rovnosti. Tuto politiku také KSČ naplňovala, neboť v jejich rukou byly mnohé klíčové orgány, které se na osídlování podílely. Získávala tak voliče, které zavázala velkorysým darem rozdaným ze společného.

Tento postoj pak dopřával sluchu některým občanům-závistivcům, kteří se nedokázali smířit s ekonomickým ziskem či hospodářským úspěchem svých sousedů v novoosídlené obci a psali udavačské dopisy. Zášť těchto lidí se obrátila právě proti hospodářům z řad volyňských Čechů. Parametrům obětinného beránka volyňští Češi vyhovovali. Byli relativně malou skupinou, v rámci státu ovšem zřetelně vymezenou, byli s ohledem na získané usedlosti majetní a především to byli ti druzí (cizí) – ne jako „my“, což následně dovolovalo exces jediného připsat celé skupině. Apel na morálku, češství či vděk hrdinům v myslích těchto našich spoluobčanů patrně nezasníval. Naopak jejich rozhořčení nahrávalo některým složkám KSČ, které i s odvoláním na uvedené problémy chtěly reemigraci brzdit. V této době měly zpochybnit status volyňských Čechů-hrdinů, a tedy zpochybnit jejich přítomnost v republice i aféry a provokace konstruované složkami Noskova ministerstva vnitra. Marně,

morálka představitelů ministerstva národní obrany velela dostát slovu a hájit a chránit své vojáky před nespravedlností, před ústrky správy či před agitací a nátlakem NKVD. Ve svém postoji se tedy postavila na stranu volyňských Čechů. Odlišný postoj uvnitř KSČ pak upozorňuje, že i tato strana prošla v letech 1945–1954 vývojem.

Pokrytectví a oprávněné obavy: Reemigrace volyňských Čechů se tedy posléze uskutečnila. Na jaře roku 1947 přesídlili za živiteli rodin – demobilizovanými vojáky – jejich příbuzní z Volyně. Nezvratnost tohoto stavu donutila KSČ změnit svůj postoj. Protože nechtěla přenechat veškerý politický kapitál plynoucí z reemigrace třem ostatním stranám Národní fronty, začala zásluhy o přesídlení připisovat sobě. Navíc, aby podpořila svoji politiku, musela manifestovat obapolný zájem o spolupráci. Proto ještě před uskutečnou reemigrací se pokoušela získat do svých řad demobilizované volyňské Čechy. Tento tlak pak vedla i bezprostředně po příjezdu Čechů z Volyně a v letech následujících. Strategií KSČ také nahrávala svízelná situace okolo převodu majetkoprávního vypořádání volyňských Čechů. Průtahy s vyplacením vkladů činila v daném období z řady rodin Volyňáků sociálně potřebné, kterým mohly orgány KSČ pomáhat a hlásat tak svoji vstřícnost a porozumění.

Životní zkušenost volyňských Čechů a z nich plynoucí neskrývané antipatie k socialistickému zřízení však stále utvrzovaly představitele KSČ, že volyňští Češi mohou být problémem. A do února roku 1948 také byli. V rámci svých možností i se zemitostí sedláka varovali a odporovali rostoucímu vlivu KSČ. Věděli to, o čem se obyčejným Čechům ani nesnilo.

Vliv politické zkušenosti a perzekuce: Únor 1948 však manifestované postoje volyňských Čechů změnil. Vlastní zkušenost jim kázala neupozorňovat na sebe. Do nové politické reality je vedly dvě cesty. Část volyňských Čechů se podřídila, přijala stranické legitimace a začala budovat socialismus. Druhá část volila pro sebe příznivější cestu „neviditelnosti“, tedy neprovokovat, ale zároveň si nezadat. Skutečnost, že toto chování mělo v řadě případů ráz „mimiker“, dokazuje stabilita jejich zastřešující organizace Svaz Čechů z Volyně. Politická polarizace měla za následek pouze vnější tlak na výměnu vedení SČzV, nevyvolala však rozkol, který by nekomunisty z organizace odvedl.

Přes tuto proměnu, kterou volyňští Češi programově podstoupili, nebyli ušetřeni „honům“ poúnorových let. Pro výstrahu a možná i ze msty byli opakovaně zaplétáni do vymyšlených vlastizrádných komplotů a odsuzováni k dlouhotým žalářům.

Volyňští Češi přišli v letech 1945–1947 do Československa, aby mohli žít v demokratické zemi, s vírou, že budou rovnocennými ekonomickými i společenskými partnery domácího obyvatelstva. Jejich výjimečný status, daný účastí ve frontových bojích Svobodovy armády, a z něj vyplývající garance vyvolávaly závist. Až rok 1948 z nich učinil rovnocenné spoluobčany. Jako všichni Češi i oni byli vystaveni ideologickému nátlaku nebo perzekuci. Pravdou ovšem může být, že v rámci novoosídleneckého pohraničí to byli především volyňští Češi, kteří zažili útrapy politických vězňů a v tomto smyslu si udrželi výjimečnost. Pocit vydělení pak opět zažili na počátku 70. let. Mimořádné postavení jim přinesl zákon prezidenta Svobody – zákon

255/Sb. Mimo jiné i navýšení důchodů znovu v novoosídleneckých obcích připomnělo, kdo byl vojákem v armádě gen. Svobody. Tato výhoda vrátila obyvatele o 25 let zpět, oživila dobu minulou a na okamžik postavila hráz.

Kniha Heleny Noskové strhává čtenáře a působí i na emoce. Přesto pocity zklamání a ztracených nadějí volyňských Čechů nejsou hlavní linií textu. Naopak tento obraz autorka tvoří jakoby za textem. Uvádí sice svůj komentář k předkládané faktografii, ale zároveň nechává čtenáře, aby si na základě její detailní a plastické analýzy historických událostí utvořil i vlastní názor a její komentář přijal jako vodítko, nikoliv jako dogma. Čtenářská svoboda a smysl Heleny Noskové pro etnografickou miniaturu – vsuvku je velkou devizou tohoto kvalitního historického textu.

Dana Bittnerová

K. J. Obrátil: Kryptadia. Příspěvky ke studiu pohlavního života našeho lidu.

Franz Schindler (preface), Paseka, Praha – Litomyšl 1999, 450 s.

Knižní produkci současných společenských věd provází návraty. Vědecký svět se obrací ke klasikům jednotlivých oborů jako k pevným bodům dnes tak široce rozevřených specializací, které trpí i těži z tematické bohatosti a různého metodologického přístupu. Českou společenskovo vědní literaturu pak navíc zasáhl hlad po knihách „libri prohibiti“. Po celá devadesátá léta jsou vydávány texty, které nesnesly cenzuru let minulých. V bývalé Československé socialistické republice byly z nejrůznějších politických důvodů nepublikovatelné. Stačila